

М. О. Ларченко, доцент кафедри права та методики викладання історико-правознавчих дисциплін
Ніжинського державного університету
ім. Миколи Гоголя

АНАЛІЗ ОСОБИСТОСТІ ВИННОГО В УБИВСТВІ, ЯКЕ ПОЄДНАНЕ ЗІ ЗГВАЛТУВАННЯМ

Статтю присвячено кримінально-правовому, кримінологічному аналізу особистості винного в убивстві, яке поєднане зі згвалтуванням.

Стаття посвячена уголовно-правовому, кримінологическому анализу личности виновного в убийстве с изнасилованием.

The article is devoted to a criminal-legal and criminological analysis of a personality who is guilty in murder together with rape.

Ключові слова. Особистість, згвалтування, злочинець.

Вступ. Актуальність питання пов'язана з необхідністю визначення механізму запобігання статевим злочинам.

У структурі статевих злочинів умисні вбивства, поєднані зі згвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України), становлять близько 1,6 %. За даними Департаменту інформаційних технологій МВС, у 2003 р. в Україні вчинено 25 злочинів, передбачених п. 10 ч. 2 ст. 115 КК, у 2004 р. – 41; у 2005 – 22; 2006 – 29; 2007 – 45; 2008 р. – 30 [1].

Однак, незважаючи на порівняно невелику кількість зареєстрованих злочинів цього виду, саме вони викликають найбільший резонанс у суспільстві, часто слугують індикатором криміногенної ситуації в державі та ефективності роботи правоохоронних органів.

Науково-теоретичне підґрунття для написання статті створили наукові праці зарубіжних і вітчизняних учених у галузі кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права: Ю. М. Антоняна, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, І. Г. Богатирьова, В. В. Василевича, Б. Л. Гульмана, В. К. Грищука, В. В. Голіни, В. О. Глушкова, О. М. Джужі, М. Т. Задоянова, А. П. Закалюка, В. М. Кудрявцева, О. М. Костенко, О. Г. Кальмана, М. О. Ларченко, М. І. Мельника, В. А. Мисливого, А. П. Тузова, В. О. Туркевич, І. К. Тулякова, В. І. Шакуна, А. П. Шеремета й ін.

Зазначені науковці зробили вагомий внесок у теорію і практику запобігання статевим злочинам, але більшість таких питань розглядалася ними фрагментарно. Крім того, має місце значна кількість прогалин і колізій у чинному законодавстві щодо механізму запобігання статевим злочинам. Ці обставини свідчать про актуальність обраної теми написання статті.

Останнім часом в Україні опубліковано ряд наукових досліджень з проблем, що стосуються таких злочинних проявів, зокрема їх детермінант, які найчастіше пов'язують із певними рисами особистості злочинця. Так, у дослідженні А. П. Тузова та Д. А. Тузова наголошується, що у випадках, коли йдеться про маніакально-криваву злочинну діяльність, яка перебуває на узбіччі людської сутності, має бути пояснення цього феномена, що виходить за межі звичної кримінології, психології та психіатрії. Інакше всі маніакальні злочини вважатимуться випадковими, безглуздими, а не результатом прояву глибинної енергетики людської психіки, слабо чи недостатньо контрольованої свідомістю людини [2].

© М. О. Ларченко, 2010

Незважаючи на непоодинокі спроби кримінологів, психологів та психіатрів пояснити механізм виникнення наміру згвалтувати і вбити жертву, це питання залишається малодослідженим і потребує уваги фахівців. Важливим аспектом подібного дослідження в кримінології є припинення ігнорування біопсихологічних детермінант цього виду злочинної активності.

Постановка завдання. Мета статті полягає в кримінально-правовому і кримінологічному аналізі особистості винного в убивстві, поєднаному зі згвалтуванням.

Результати дослідження. Сучасні підходи до кваліфікації злочинів, передбачених п. 10 ч. 2 ст. 115 КК, свідчать, що вона здійснюється тоді, коли винний вчиняє вбивство в процесі самого згвалтування, щоб паралізувати опір потерпілої або через садистські спонукання. Таке вбивство може вчинятися і після згвалтування з метою приховати злочин та уникнути відповідальності. Сюди не можна зарахувати випадки вчинення вбивства з мотивів помсти за здійснення під час згвалтування опору. У кваліфікації даного виду злочину необхідно встановити, що спричинення смерті було умисним [3].

Метою часто виступає вчинення статевого акту з агонізуючою або померлою жертвою, що зумовлений небезпечною формою статевого збочення. Вбивством, вчиненим з метою пригнічення опору жертви, є такий випадок. Апеляційним судом м. Севастополя в 2008 р. розглянуто справу про звинувачення за п. 10, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 152 КК кожного з двох неповнолітніх суб'єктів, що, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, на території дачної ділянки в ході розпиття спиртних напоїв з неповнолітньою

дівчиною вступили в злочинну змову, спрямовану на її зґвалтування з подальшим убивством. Коли один із суб'єктів відволікав дівчину розмовою, інший підійшов до неї ззаду і за сигналом першого наніс їй удар по голові металевою кувалдою. Потім суб'єкти занесли ще живу потерпілу в дачний будинок та по черзі зґвалтували, скориставшись її безпомічним станом. Смерть потерпілої сталася в результаті відкритої черепно-мозкової травми.

Приклад садистичного вбивства, що вчиняється з метою досягнення оргазму або під час переживання оргазму, наведено далі. Апеляційним судом Миколаївської області у 2006 р. розглянуто справу про звинувачення тричі судимого за злісне хуліганство суб'єкта за п. 10 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 152, ч. 3 ст. 153 КК, в якого в гостях була дівчина, з якою у нього на той час тривали інтимні стосунки. У гостях були також приятелі суб'єкта, всі разом вживали спиртні напої. Але приятелям довелося вийти на вулицю на його прохання, бо він хотів залишитися на певний час наодинці зі своєю дівчиною. Під час сексуального контакту дівчина запропонувала зайнятись оральним сексом, що було сприйнято суб'єктом як глибока образа, внаслідок чого він вчинив кілька насильницьких статевих актів з потерпілою природним способом та задовольнив з нею свою статеву пристрасть у неприродній формі, при цьому постійно бив її руками, ногами, ніжкою від стільця, здавлював її шию руками, через що відбулась механічна асфіксія, що стала причиною смерті потерпілої. У судовому засіданні злочинець стверджував, що не розрахував силу, з якою здавлював горло жертви.

При вбивстві з метою приховання сексуального злочину суб'єкт часто вигадує історії у своє виправдання, що можуть бути доволі правдоподібними, а іноді і сам починає вірити власним вигадкам. Так, Апеляційний суд АР Крим у 2006 р. розглянув справу про звинувачення двічі судимого, в тому числі за зґвалтування, суб'єкта за злочини, передбачені п. 10 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 153 КК. Підсудний зустрів на дискотечі в сільській місцевості знайому дівчину. Він пішов з дискотеки раніше і чекав на дорозі, що вела до її будинку. Зустрівши дівчину, суб'єкт напав на неї та, активно долаючи опір, задовольнив з нею свою статеву пристрасть у неприродній формі. Коли вона намагалася втекти, здавив їй горло руками і шляхом механічної асфіксії спричинив смерть. Потім утік з місця злочину. У судовому засіданні намагався обмовити дівчину, яка нібито таємно підтримувала з ним інтимний зв'язок і сама пропонувала різні незвичні місця для зустрічей. Але обставини справи і свідчення опитаних в судовому засіданні двадцяти осіб не допускають такого розвитку подій. Суд оцінив свідчення підсудного як надумані та призначив покарання – довічне позбавлення волі.

За результатами аналізу кримінальних справ встановлено, що сексуальні вбивства вчиняють переважно молоді особи (від 16 до 24 років) чоловічої статі, неодружені або розлучені, які не працюють або виконують низькокваліфіковану роботу і за місцем проживання або роботи характеризуються негативно. Злочин вчиняють як самостійно, так і в групі, майже завжди перебуваючи під час злочину в стані алкогольного сп'яніння.

Характеризуючи біопсихологічні властивості сексуальних убивць, слід згадати погляди З. Фрейда, який вважав, що психічну енергію генерують сексуальні й агресивні інстинкти. Різноманітність людських вчинків визначається особливою природою функціонування цих інстинктів. Інстинкти – це психічні образи тілесних потреб, виражені у вигляді бажань. Мотивація людини повністю ґрунтується на енергії збудження, яка викликана тілесними потребами, що потребують розрядки, виходу. Поведінку особистості зумовлює неусвідомлене напруження, а її дії спрямовані на його зменшення. У кожної людини є певна кількість обмеженої психічної енергії, яка підтримує її активність; мета будь-якої форми поведінки – зменшити психічне напруження, спричинене спонтанним зростанням кількості енергії. Керують поведінкою людини два основні інстинкти: життя і смерті. Якщо інстинкт життя, крім іншого, пов'язаний з відтворенням собі подібних (статеві потреби), то інстинкт смерті виражається в агресії. Ці дві сили перебувають в антагоністичному протистоянні [4].

Уявляється, що конкретний суб'єкт, перебуваючи у збудженому стані (*джерело інстинкту*), має на меті зняття напруги, зумовленої потребою (*мета інстинкту*). *Об'єктом інстинкту* є тіло іншої людини, що має відповідні важливі для суб'єкта ознаки. Якщо мету досягнуто, суб'єкт переживає короткотривале задоволення, що фіксується в його свідомості. Своє значення має і *стимул інстинкту* – це кількість енергії, сили, примусу, що потрібна для його задоволення. Фрейд не дав чіткого визначення інстинкту смерті. Проте вважав, що більшість соціально-психологічних феноменів можна зрозуміти в контексті зміщення двох первинних інстинктів. Інстинктам властиві певні модифікації, і на основі таких їх якостей формуються альтернативні види заспокоєння і варіативність особистої поведінки суб'єкта. Зокрема, отримання суб'єктом задоволення від самого факту спричинення смерті (насолоти від процесу) свідчить про сексуальне банкрутство, і це можна пояснити переміщенням сексуальної енергії, що не може бути реалізована в соціальноприйнятних формах з фізіологічних причин, в енергію агресії, руйнування, смерті. Позбавлення об'єкта життя стає для суб'єкта способом відчути максимальний ефект від затраченої енергії, дійти до кінця, досягти повного підкорення об'єкта. Іноді неможливість повною мірою реалізувати інстинкт життя (створити нове шляхом природного статевого контакту) трансформується в задоволення інстинкту смерті (агресії) шляхом припинення власними силами іншого життя, і тоді саме безпомічність об'єкта задовольняє інстинкт.

Б. Л. Гульман, оприлюднивши в 1994 р. результати власного системного аналізу психологічних, соціальних, соціально-психологічних і біологічних чинників сексуальних злочинів, зазначив, що статево-рольова поведінка сексуальних убивць найчастіше гіпермаскулінна (64±8 %) або патологічна гіпермаскулінна (15±6 %). Статеві конституції здебільшого середня, але майже у чверті вбивць (24±8 %) відзначається її слабкий тип. У переважній більшості цих злочинців (79±7 %) діагностується психопатія

(епілептоїдна, рідше – шизоїдна) і у 12±6 % – алкоголізм. При цьому алкогольне сп'яніння відзначається практично завжди. Для осіб, що вчинили сексуальне вбивство, характерні низький інтелектуальний рівень, сексуальна фрустрація і нерідко – зниження сексуальної функції [5].

З приводу біологічних властивостей сексуальних убивць варта уваги думка В. В. Голіни, який зазначає, що серед убивць спостерігається значна частка осіб, які мають патологічні відхилення в психіці, обумовлені як вродженими, так і соціально набутими якостями особистості. Не виключено, що ці малодосліджені явища мають своїми джерелами передродові та родові аномалії (хронічний алкоголізм, наркоманія), патологія та прояви яких відомі, а також довготривале перебування засуджених у місцях позбавлення волі. Щодо серійних сексуальних убивць, то уявляється, що в мотиваційній сфері таких осіб лежать приховані від науки глибинні патологічні риси особистості, що проявляються в агресивній та іншій деструктивній поведінці [6].

Близько 80 % злочинів мають завершений характер, тобто злочинець, який вирішив позбавити жертву життя, обирає для цього найбезпечніші умови та дуже рідко не доводить злочин до кінця з незалежних від нього причин. Досить часто жертва обирається спонтанно, а умисел на вбивство виникає раптово. Більшість убивств учиняються з особливою жорстокістю. Ідеться про забиття ногами, різними предметами, які випадково опинились у місці злочину. Смерть жертви також досить часто настає внаслідок механічної асфіксії, спричиненої здавлюванням її горла руками злочинця. У цих випадках завжди йдеться про щось глибоко особисте, про якийсь внутрішній сенс, що штовхає чоловіка на вбивство жінки, яка часто добре йому знайома. Вона не може залишати його байдужим, пробуджує в ньому якийсь первісний інстинкт, задоволення котрого досягається через її судоми та припинення життя.

Жак Марсіро у своїй “Истории сексуальных ритуалов” пише, що для перших людей мало значення не позбавлення життя як такого. Вони проводили релігійні вбивства і самогубства та схилялись перед актом убивства лише тому, що смерть для них, на відміну від нас, була умовою життя. Саме з цієї причини смерть на початку історії людства оточена атмосферою такого глибокого благоговіння, що ідея бога й акт смерті в ту епоху були нерозривно пов'язані. Смерть і народження були для цих істот, котрі ще не стали людьми, завоюваннями, що давали їм можливість звільнитися від залишків якостей, притаманних духовним істотам, які не помирили, але й не жили в повному сенсі цього слова. Пам'ять про появу людини вкладається у два слова: народження і смерть. Оскільки будь-який ритуал, будь-який культ – це пам'ять, не слід дивуватися тому, що такі ритуальні дії, як убивство (смерть) і статевий акт (народження), лежать в основі кожної релігії [7, 197–198].

Давні релігійні культу славили смерть. Отже, очевидно, що в деяких найменш соціалізованих членів суспільства первісний поклик у певний момент може взяти гору над усіма нашаруваннями цивілізації.

Причина конкретного злочину – взаємодія особистості злочинця з конкретно життєвою ситуацією. Звідси постає питання: які обставини в житті особи можуть викликати потребу в задоволенні двох основних інстинктів – життя і смерті.

Апеляційний суд Донецької області у 2007 р. розглянув справу про звинувачення суб'єкта в злочинах, передбачених п. 10 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 15, ч. 4 ст. 152 КК. Увечері суб'єкт, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, прийшов у гості до знайомої жінки. Після вживання разом з нею спиртних напоїв у нього раптово виник умисел на її зґвалтування і подальше умисне вбивство. Застосовуючи фізичне насильство, небезпечне для життя і здоров'я потерпілої, долаючи її опір, суб'єкт почав наносити удари руками і ногами в різні частини тіла потерпілої, зірвав з неї одяг та намагався вступити у статевий зв'язок. Він кусав жертву за груди та зовнішні статеві органи, але не зміг здійснити статевий акт з фізіологічних причин. Після такої невдалої спроби суб'єкт почав наносити удари потерпілій до тих пір, поки вона не перестала подавати ознаки життя.

Злочинець сам з'явився в міліцію та сповістив про вбивство ним своєї знайомої. Однак у судовому засіданні він не зізнався в замаху на зґвалтування, хоча під час слідчих дій давав такі свідчення.

Очевидно, той факт, що злочинець не зміг здійснити статевий акт, став причиною впертого заперечування замаху. Умисел на скоєння убивства і зґвалтування виник у суб'єкта раптово, під впливом алкоголю, який здатен загострювати агресивні риси. Нанесення ударів передувало спробі здійснити статевий акт і мало на меті зломити волю жертви до опору. Це було необхідною умовою реалізації садистичної тенденції, підкорення жертви, що мало б допомогти реалізувати умисел на зґвалтування. Нанесення ушкоджень шляхом заподіяння укусів на органах, наявність яких свідчить про належність до жіночої статі, говорить про бажання знищити жінку на символічному рівні. Це має спільні корені з актами канібалізму, що іноді відбуваються під час сексуальних убивств. Цей злочин тісно пов'язаний із сексуальними відчуттями злочинця. Як правило, йдеться про глибоку образу на жінок, яка походить з дитинства та була прийнята від емоційно значущої жінки (часто це матір).

Ю. М. Антонян вважає, що ці злочини визначаються не стільки статевими потребами злочинців, скільки необхідністю розв'язання своїх особистих проблем, в основі яких лежить підсвідоме почуття залежності від жінки. Злочинець не може прийняти себе знехтуваного жінкою, а вбиваючи її, він у власних очах підтверджує своє право на існування, тобто наявний мотив самоствердження. Напади на дітей і підлітків детермінуються прихованими мотивами зняття або придушення психічних травм власного дитинства, пов'язаних з приниженнями, яких зазнали в основному від батьків. І головне, що сексуальні вбивці, дії яких пов'язані із помстою жінкам, належать до так званих некрофільних особистостей, тобто їх тягне до смерті [8].

У матеріалах кримінальної справи про матір підсудного немає жодного слова, однак про вчинений злочин суб'єкт першому повідомив своєму батькові та з ним же прийшов до міліції. Батько давав правдиві

свідчення на судовому засіданні, очевидно, мав непогані стосунки із сином. Сам підсудний говорив, що пам'ятає мало, бо перебував у трансі, а коли отямився, то сидів на стільці та дивився на мертво потерпілу, що лежала на підлозі.

Жак Марсіро зазначає, що тварини фігурують у багатьох міфах і легендах як сексуальні партнери жінок. Вони завжди виступають у ролі суперників людей, б'ються з ними, а жінки, які мають до них певну слабкість, іноді виявляються їх союзницями. За казковою канвою приховуються гострі конфлікти, причиною та метою яких завжди є жінки. Першою та великою драмою людства було його відокремлення від тваринного світу. Далі автор доводить, що мавпи можуть являти собою бокові лінії еволюції, що з'явилися у результаті статевих зносин жінок і тварин. Ця ж думка простежується і в мексиканських віруваннях, де йдеться про походження мавп від людини внаслідок мутацій та деградації виду [7, 21–23]. Крім цього, велика кількість давніх і сучасних цивілізацій у своїх ритуалах використовує транс, який викликає перетворення людини на “звіра”.

Висновки. Отже, особистість винного в убивстві, поєднаному зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, підлягає всебічному аналізу з використанням напрацювань та інструментарію інших наук. На нашу думку, причиною цих злочинів є особистісні проблеми суб'єкта, що впливають на його здатність контролювати основні інстинкти – життя і смерті. За певних умов у свідомості окремих індивідів виникає раптовий умисел, що спрямований на асоціальні шляхи задоволення їх сексуальної потреби. Алкоголь слугує каталізатором злочинних сексуальних дій, що звільняє первісні інстинкти від нашарувань цивілізації. Сексуальні відчуття злочинця породжує факт зґвалтування чи маніпуляцій сексуального характеру або саме позбавлення жертви життя в надзвичайно жорстокий спосіб, тобто спричинення їй особливих страждань, катування. Злочинець обов'язково отримує психологічну розрядку від зґвалтування і вбивства, тобто для нього кілька хвилин повернення в первісний стан варті суворого покарання, передбаченого кримінальним законом.

Література

1. Дані Департаменту інформаційних технологій МВС України 2003–2008 рр.
2. Тузов А. Глибинні детермінанти маніакальних злочинів / А. Тузов, Д. Тузов // Право України. – 2008. – № 1. – С. 96.
3. Шеремет А. П. Розслідування та запобігання вбивствам : навчальний посібник / Шеремет А. П. – Чернівці : Наші книги, 2007. – С. 24.
- Див. : Хьелл Л. Теорії личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – Серия “Мастера психологии”. – С. 116–118 ; Копець Л. В. Психологія особистості : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Копець Л. В. – 2-ге вид. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – С. 229–232.
5. Гульман Б. Л. Сексуальні злочини (Системний аналіз психологічних, соціальних, соціально-психологічних і біологічних чинників, психодіагностика та психопрофілактика) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.04 “Медицина психологія” / Б. Л. Гульман. – К., 1994. – С. 25–26.
6. Голина В. В. Современные тенденции тяжкой насильственной преступности против личности и основные направления борьбы с ней / В. В. Голина // Проблемы борьбы с насильницькою злочинністю в Україні. – Х. : Лествиця Марії, 2001. – С. 54–60.
7. Марсіро Ж. История сексуальных ритуалов / Жак Марсіро ; пер. с фр. Г. Сахацкого. – М. : КРОН-ПРЕСС, 1998. – 320 с.
8. Антонян Ю. М. Насильственная преступность в России / Антонян Ю. М. – М. : РАН ИНИОН и др., 2001. – С. 26–27.